

Vágvölgyi Zoltán
Könyvtáros, Szentesi Városi Könyvtár

Egy múzeumigazgató emlékére¹

„A szentesi múzeum azért megcsodáltnivaló, mert egyetlen embernek, ennek a már őszülő, vékonycsontú Csalláynak örjítő hite teremtette meg.”²

(Komáromi János, író)

1897. május 9-e jelentős nap volt Szentes történetében. 125 évvel ezelőtt ezen a napon tartotta alakuló ülését a Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társulat, mely célként tűzte maga elé a megye múltjának kutatását, a régészeti leletek és egyéb régiségek gyűjtését, valamint az ismeretterjesztést. A Társulat létrejöttének kezdeményezője egy lelkes fiatalember, Csallány Gábor volt, akit múzeumi örré választottak.³ Ebből a Társulattól nőtt ki a Csongrádvármegyei Múzeum, mely a harmincas évekre Európa-szerte ismertté vált. A jubileum kapcsán érdemes áttekinteni az intézmény első igazgatójának gazdag életművét.

Régészet és múzeum

Csallány Gábor 1871. május 10-én született egy dunántúli kisvárosban, Tamásiban. Mivel az édesapa munkahelyei folyton változtak, így a család is állandóan költözött. Gábor középiskolai tanulmányait Budapesten, Zágrábban és Fiumében folytatta. Érdeklődése a műszaki és humán területek felé egyaránt megnyilvánult. Elsőként a villanszerelő szakmát sajátította el, majd 1890-ben az Adriai Tengerhajózási Társaság alkalmazottjaként féléves tengeri utazást tett Dél-Amerikában. 1892-ben került Szentesre. A Belvízszabályozó Társaság tele-

¹ Jelen közlemény, a kutató a Koszta József Múzeum közgyűjteményi fennállásának 125. évfordulójára rendezett konferencián (helyszín és időpont: Koszta József Múzeum, Szentes; 2022. május 23.) elhangzott előadásának leírata, szerkesztett változata. (Bonus Nuntium szerk.)

² Komáromi János: Csatangolás mindenfelé. Budapest, Genius K., 1930. 155. o.

³ A Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve. Szerk.: Berecz Sándor, Szentes, 1899. 3. o.

fonfelügyelője volt, és oroszánrészt vállalt a Körös-balparti telefonvonal kiépítésében. 1903-tól a szentesi kórház gondnokaként vette hasznát műszaki ismereteinek.

A munka mellett egyre nagyobb érdeklődést tanúsított a régiségek iránt. Jó barátságba került Kosztka Károly mérnökkel, a legendás 48-as honvédszázadossal, aki szenvedélyes numizmata és régészeti gyűjtő volt. Csallányt is érdekelték a régi pénzek, és rabul ejtették a földmunkák során felbukkanó régészeti leletek is. Hamarosan feltárásokba kezdett Szentes határában. Ekkor – Kosztka ajánlására – a Magyar Nemzeti Múzeum helyi képviselőnek nevezte ki. Csallány életre szólóan elkötelezte magát a régészet mellett, és a helyi értelmiség köreiben szorgalmazni kezdte egy régészeti társulat megalakítását, ami 1897-ben sikeresen megtörtént. A Nemzeti Múzeum igazgatósága élénk figyelemmel kísérte tevékenységüket, és mint más „szakkedvelő” (mai szóval amatőr) régésznek, ⁴ így Csallánynak is felajánlották a tanulás lehetőségét. Régészeti, numizmatikai, majd egy néprajzi tanfolyamra invitálták. Csallány örömmel élt a felkínált lehetőséggel, de autodidakta módon is gyarapította tudását, ami- ben segítségére volt kiváló nyelvérzéke: jól beszélt olaszul, németül és horvátul is.⁵

Ásatásainak köszönhetően az általa vezetett múzeum gyűjteménye rendkívüli mértékben gyarapodott. Az intézmény 1913-ban mintegy 42 ezer főképp régészeti és néprajzi tárggyal rendelkezett. A történelem szinte minden korszakából voltak leletei, rengeteg népvándorlás- és avar kori temetőt tárt fel. A hatalmas anyag azonban túlnőtte a rendelkezésre álló lehetőségeket. A kicsiny múzeumi épületben állandó volt a helyhiány, és a leletek szakszerű publikálása is meghaladta Csallány erejét,⁶ ám a leglátványosabb és értékesebb tárgyak szépen rendezve fogadták a látogatókat.⁷

A húszas évektől kezdve a vendégek között neves személyeket is találunk. Miniszterek, hazai és külföldi tudósok, írók, de grófok, hercegek és hercegnők is megfordultak a ligeti épület falai között. Albert főherceg kétszer is eljött kíséretével, és egy ásatást is megtekintett.⁸ 1930-ban a múzeum kilépett a nemzetközi szintre. A londoni népvándorláskori világkiállítás magyar pavilonjában a szentesi múzeum értékes avar szíjainak és díszes övcsatjainak rekonstrukcióit is megtekinthették a látogatók.⁹ De Csallány nem csak értékes, hanem ritka és érdekes leleteket is fel tudott mutatni, amivel felkeltette a korabeli média érdeklődését. Nagy

⁴ Szende László: Akik hajlamot mutattak a tanulásra – Rómer Flóris és a „szakkedvelő” régészek. <https://mnm.hu/hu/cikk/akik-hajlamot-mutattak-kutatasra-romer-floris-es-szakkedvelo-regeszek>

⁵ Csallány Dezső: Csallány Gábor és a szentesi múzeum. 1971. 1-6. o.

⁶ Zalotay Elemér: Krónika III. 82-85.; IV. 33-37. o. (kézirat, KJM)

⁷ Csallány D. 21. o.

⁸ Albrecht királyi herceg látogatása a muzeumban. Szentesi Hírlap 1924. dec. 14; Albrecht királyi herceg és kísérete részt vett Szentes határában egy huntemető feltárásában. Szentesi Hírlap 1925. jún. 11. 1. o.

⁹ A szentesi muzeum anyaga a londoni kiállítás értéke. Szentesi Hírlap 1930. máj. 31. 3. o.

viSSzhangja volt az 1936-ban megtalált „ölelkező avar csontvázaknak”,¹⁰ melyről a Magyar Világhíradó is tudósított, és több európai lap, köztük a londoni Times magazin is kért fotókat.¹¹ A „Szentesi Vénusz”-nak nevezett, kőorból származó nőalakú edény, mely egész Európában ritkaságnak számított, ugyancsak foglalkoztatta az országos sajtót.¹² Csallány többször adott interjút különféle lapoknak, és cikkei jelentek meg többek között a Magyarországon, a Históriaban és az Archaeologiai Értesítőben. A szentesi múzeum legújabb kincseiről mindig örömmel számolt be. „Csakis mindent odaadó lelki fanatizmussal lehet egy ilyen csodálatosan értékes régészeti osztályt létrehozni”¹³ – mondta 1938 márciusában az idelátogató kultuszminiszter Hóman Bálint.

Csallány személyét már életében az anekdoták sajátos világa vette körül. Amikor 1932 nyarán Szilárd János író, a Magyarországon munkatársa cikket írt Szentestről, írását a következő történettel kezdte:

„Idén történt Szentesen, az egyik elemi Iskolában, amikor a vizsgák folytak. Vallástanból felelt a Pista gyerek, mikoron is az utolsó ítélet passzusához érkező, hozzáfordul a főtiszteendő úr, és ezt kérdezi:

- Mondd meg nekem, Pista, meddig marad a test a földben?

Mire Pista gyerek megszívja magát levegővel, és teli tüdőből így válaszol:

*- Ameddig a Csallány igazgató úr ki nem ássa!”*¹⁴

Sakkozás, szociális munka és egyebek

A régészet mellett másik nagy szenvedélye a sakkozás volt. A Szentesi Sakkör (1903) megalapítóját és első elnökét tisztelhetjük személyében. De az Országos Sakkszövetség vezetőségében is ott találjuk a nevét.¹⁵ Sakkszenvedélyét jellemzi az az eset, amikor az általa vezetett Sakkör távsakkversenyt tartott francia sakkozókkal a 2. világháború elején. Tették ezt annak dacára, hogy a háború kitörése után a franciákat már ellenségként tartották számon.

¹⁰ Csokolózó, ölelkező csontvázak a szentesi avar temetőben. Az Est 1936. jan. 9. 13. o.; Csodálatos leletek a kajáni avar temetőben. Tolnai Világlapja 1936. febr. 26. 42. o.

¹¹ Filmfelvételt készít a világhíradó számára a kajáni ásatásokról a Magyar Filmiroda. Csongrádmegyei Hírlap 1936. jan. 14. 3. o.

¹² Jövőre felállítják Szentesen a népvándorlás korának országos múzeumát. Új Nemzedék 1925. szept. 12. 7. o.; Az őszember sebészke. Esti Ujság 1943. júl. 27. 2. o.

¹³ A kultuszminiszter látogatása a múzeumban. Csongrádmegyei Hírlap 1938. márc. 8. 6. o.

¹⁴ Bolyongás ezeréves temetőben. Magyarországon 1932. augusztus 20. 12. o.

¹⁵ Sakk. Csallány Gábort társelnökké választotta a Sakk Szövetség. Szentesi Napló 1938. szeptember 8. 6. o.; Sakk. Szentesi Napló 1938. november 1. 4. o.

Mindez Csallányt és a szentesi sakkozókát cseppet sem zavarta. Hetente levélváltás útján jöttek és mentek a lépések Párizs és Szentes között, s csak a katonai behívók tették lehetetlenné a verseny folytatását.¹⁶

Közéleti szereplésének másik színtere a szociális munka volt: a Szentesi Hadirokkantak csoportjának vezetőjeként és a Városi Szegényügyi Bizottság elnökeként is aktív tevékenységet folytatott.¹⁷ Az iránta megnyilvánuló tiszteletnek tudhatjuk be, hogy közel 40 kulturális és sportegyesületben választották meg valamilyen tisztség viselésére.¹⁸ Azt is illik tudni róla, hogy nagycsaládos ember volt. Feleségével, Csergő Kornéliával kilenc gyermeket neveltek.¹⁹ Gondolatok címmel írt bölcselkedéseit olvasva képet nyerhetünk a mélyen hívő, katolikus Csallány életfilozófiájáról is. Ízelítőül álljon itt néhány gondolata:

A közmondás azt tarja, hogy a két szélsőség sohasem jó, eszerint vagy amikor megszülettünk, vagy amikor meghalunk, nem cselekszünk helyesen. A kérdés csak az lehet, hogy melyik esetben cselekedtünk rosszabbul. Nem kérdéses azonban a harmadik eset, mely szomorú és a haza szempontjából feltétlenül rossz, amikor valaki meghal, mielőtt megszületett volna. Ezt angyalcsinálásnak nevezik, bár ördögi munka.

* * *

A szépségére ne legyen hiú senki, mert az nem az ő érdeme: véletlen adomány, amely másokat gyönyörködtet ugyan egy ideig, de soknak a vesztét is okozza, és nem is tart örökké. Egyedül a lelki szépség az, amely mindent túlél.

* * *

A szeretet a legszebb erő. Miként azonban a hit jócselekedetek nélkül holt, úgy a szeretetnek sincs áldozatok nélkül értéke.²⁰

Csallány és a magyar írók

Móricz Zsigmond 1935 októberében látogatott Szentesre, és Csallány Gáborral is személyes kapcsolatba került. A múzeumban és az ásatáson látottak mély hatást gyakoroltak rá. Október 26-án Móricz „Az Alföld medencéjében – Szentesi körkép” címmel tartott rádiós előadást, melyben külön kiemelte az igazgató úr munkáját.

¹⁶ A háború miatt abbamaradt a szentesi sakkozók távversenye a franciákkal. Szentesi Napló 1940. január 12. 6. o.

¹⁷ Felhívás a hadigondozottakhoz. Szentesi Napló 1939. július 16. 9. o.

¹⁸ Csallány D. 14-16. o.

¹⁹ Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára. Főispáni bizalmas irat 144/1930.

²⁰ Gondolatok. Alföldi Újság 1929. január 13. 9. o.

„Ez a nép ötezer év óta lakja ezt a tájat. Az ötezer évet napnál világosabban igazolja a városi múzeum remek épülete. A kőkorszakból s azóta, kivétel nélkül minden korszakból nagyszerű ásatási gyűjtemények vannak feltárva. A legszebb, amit az Alföldön láttam. Olyan kincsei vannak, melyeket a British Múzeum is irigyel. Részt vettem egy ásatáson, ahol Csallány Gábor múzeumigazgató, aki egy hosszú emberélet minden szenvedélyét ennek a gyűjteménynek szentelte, a szemem láttára egy népvándorlás kori sírt tárt fel. Mélyen megindító, ahogy a temetés ellenképe lefolyt, a sír kiásása, s lent a mélyben az ezerötyszáz éves halott maradványainak gondos és aprólékos feltárása.”²¹

Juhász Gyula háromszor járt Szentesen. Ő is megismerkedett a múzeum igazgatójával és az Attilával kapcsolatos elméletével, miszerint a hun fejedelem valahol itt van eltemetve Szentes környékén. Ettől a gondolattól vezérelve írta meg 1926-ban a „Szentesi határban” című költeményét, melyhez a következő ajánlást fűzte: „Csallány Gábornak szeretettel”.²²

Móra Ferencsel kapcsolatos levelezése is figyelmet érdemel. A szegedi múzeumban 1917-től igazgatóként dolgozó Móra régészeti tevékenysége folytán került közeli kapcsolatba a szentesi múzeummal. Móra többször meglátogatta kollégáját, megtekintette a helyi gyűjteményt. Ám a régészeti lelőhelyek közelsége, a feltárt leletek tulajdonlásának kérdése, de leginkább az Attila sírja körüli véleménykülönbség időnként vitához vezetett kettejük között. Erről a vitáról annyit érdemes tudni, hogy Móra, Csallánynyal ellentétben, a hun fejedelem sírjának keresését hiábavaló vállalkozásnak tartotta. Levelezésük baráti hangvétele azonban figyelemre méltó.²³

Csallány életének utolsó éveiben is aktív volt. Bár 1939-ben nyugdíjazták, megfelelő ember híján továbbra is ő intézte a múzeum ügyeit. A háború azonban mindent megváltoztatott. A front közeledtének hírére a kultuszminisztérium elrendelte a kiürítést: az értékes régiségeket ládába zárva kellett biztonságos helyre szállítani, és a városi, valamint a megyei tisztviselőknek is el kellett hagyniuk lakóhelyüket. Így került Csallány és felesége 1944 őszén a fővárosba, az értékes gyűjtemény Szekszárdra, ahol sajnos rongálást szenvedett.²⁴

²¹ Móricz Zsigmond hagyatékából. Szerk.: Diószegi András, Vargha Kálmán. Bp., Akad. K. 1960. 298-306. o.

²² Szentes irodalmi emlékei. Szerk.: Vágvölgyi Zoltán. Szentes, 2019.

²³ Rózsa Gábor: „Vadrózsa-per” Szentesen. In.: A kőkortól a középkorig. Szerk.: Lőrinczy Gábor. Szeged, 1994. 553-579. o.

²⁴ Dobay volt alispán vitte el Kiskunfélegyházáról a szentesi múzeum arany- és ezüstkincseit. Magyar Alföld 1945. nov. 28. 3. o.

Az idős igazgató Budapest ostromát nem élte túl. A megfelelő orvosi ellátást nélkülözve 1945. január 31-én 73 évesen tüdőgyulladásban hunyt el családja körében.²⁵ Élete azonban nem múlt el nyomtalanul. Az általa feltárt régészeti anyag nagy része ma is hirdeti nem csak az egykor Szentes környékén élt népek életét, de Csallány Gábor fáradhatatlan munkáját is.

²⁵ Csallány D. 20. o.

Summary

Gábor Csallány was one of Szentes' best-known personalities in the first half of the 20th century. Two important aspects of your career can be highlighted: professional enthusiasm and extraordinary diligence. He spoke three languages: Italian, Croatian and German. His interest was also in the technical and human fields. He moved to Szentes in 1892 and helped build a telephone line. Here he met Károly Kosztka, an engineer and artillery captain, who was around 80 at the time, but was extremely interested in old money and archeology. At that time, amateur archaeologists walked the border of rural towns and collected finds from earthworks. The National Museum embraced their work and organized courses for them. Numismatics and archeology soon became a passion for Csallány. On the recommendation of Kosztka, Csallány became the local representative of the National Museum. A significant part of the intellectual members of the town were won by the cause of an Archaeological Society to be founded (1897). In 1913, the museum he headed had about 42,000 objects, mainly archeological and ethnographic. Although the professional publication of the many finds exceeded Csallány's strength, the most spectacular and important finds awaited the visitors in a beautiful order. From the 1920s, celebrities also visited the museum. Ministers, domestic and foreign scientists, writers, but also counts, princes and princesses came. In 1930, the museum entered the international arena. The museum became famous for its many finds, and foreign newspapers also asked for photos. The London Times, for example. He also had other jobs: warden of the Szentes hospital (1903-1926). At the beginning of the century, he founded the Szentes Chess Circle, the organizer of several chess tournaments. He also played a part in social work. He worked as the leader of the Szentes Disabled Soldier Group and as the chairman of the Municipal Poverty Committee. He and his wife, Cornelia Csergő, raised nine children. His life and work did not pass without a trace. Much of the archaeological material he excavates still proclaims the tireless work of the museum founder.